

Herr Fransson skottar snö – en utställning om Sverige och Förintelsen

Kort om utställningen

Under de 12 år som nazisterna hade makten 1933 - 1945 präglades Sveriges förhållande till nazityskland av ambivalens. Det fanns inte ett Sverige, utan många. Syftet med projektet Sverige och Förintelsen är att belysa en komplex verklighet och ställa frågor om skuld, passivitet och ansvar.

Nazisterna mördade 11 miljoner oskyldiga människor i sina läger. Det är fler än hela Sveriges befolkning. Utställningen visar verkliga bilder och texter från tiden före och under andra världskriget. Sverige var vad man kallade neutralt, vilket betyder att vi inte stod på någons sida i kriget.

Eftersom Sverige inte var med i kriget skiljer sig våra minnen från resten av Europas. Många minns det här som att vi inte hade något att göra med det som hände. Men en del människor i Sverige tog ställning till det som hände i Tyskland. Människor gjorde olika val. Några svenska företag fortsatte att sälja varor till Tyskland. Andra valde att inte göra det. En del svenskar var med i kriget på nazisternas sida, andra hjälpte flyktingar från kriget in i vårt land. En del författare och tidningar skrev att de var emot nazismen, medan andra skrev att de var för dem. Alla dessa människor bestämde sig för vad de tyckte om det som hände.

Men de allra flesta var inte intresserade.

Utställningen vill få besökaren att fundera över vad vi tycker idag om det som hände då. Vad gjorde Sverige under tiden? Var vi intresserade då? Är vi intresserade av det som händer i världen idag?

Det är filmregissören Roy Andersson, Kalle Boman och Stig-Åke Nilsson som tillsammans med medarbetare från produktionsbolaget Studio 24 producerat utställningen om Sverige och Förintelsen på uppdrag av Forum för levande historia. Utställningen ska ses som ett debattinlägg. Vi på Forum för levande historia vill inte säga: Så här var det! Vi vill att du som kommer hit ställer dina egna frågor om vad som hände och skapar dig en egen bild.

Utställningen lyfter många olika aspekter på temat, exempelvis svensk invandringspolitik, rashygien och rasbiologi, arbete och handel och motstånd. Det finns därför ett rikt material att välja från när man kommer hit med en grupp elever. Nedan hittar du några exempel på frågor som du kan välja att lyfta i samband med ert besök i utställningen. Bra att känna till inför ert besök är att utställningen innehåller en del starka inslag.

Innan ert besök

En fråga som eleverna kan fundera på inför studiebesöket är: "Vad tänker ni på när ni hör ordet Förintelsen?" Denna fråga kan antingen diskuteras muntligt, eller så får eleverna skriva ned vad de kommer att tänka på när de hör ordet. Syftet är att eleverna då innan besöket har haft möjlighet att tänka igenom begreppet samtidigt som de har funderat ganska fritt i förhållande till ämnet. Stora förkunskaper krävs inte för att se utställningen. Den är producerad för att visas för en bred allmänhet och inte specifikt för skolor eller i utbildningssyfte.

Det finns också övningar som eleverna kan göra inför besöket. Dessa finns som pdf fil under rubriken "Lärarmaterial".

RESTRIKTIONER, är en övning om mänskliga rättigheter som tar upp de inskränkningar som infördes för vissa tyska medborgare från det att Hitler tog makten i Tyskland.

FRÅGOR, är en övning där eleverna får ta ställning till påståenden av olika slag, exempelvis "Det är viktigt att lära sig av historien". Eleverna kan antingen arbeta i grupp/par med frågorna eller så kan du som lärare välja att använda dem som värderingsövningsfrågor.

Valda delar av utställningen och förslag till frågor

Sverige/Gettot i Warszawa

När man kommer in i utställningen möts man av två installationer. Den ena visar ett gråtande par som ca 25 år efter Förintelsen tittar på ett tv-program om vad som har hänt och gråter. Den andra visar hur en läkare mördar en kvinnlig fånge med en fenolinjektion. Hon hålls fast av två medfångare och en tysk soldat ser på. Dessa installationer ramas in av två stora väggar som visar olika bilder. På den ena väggen finns tre bilder från Sverige tagna på 40 och 50 talet. De visar vardagen. På väggen mitt emot dessa folkhemsbilder visas en mycket stor bild från gettot i Warszawa.

Fråga:

- Vilka är dessa människor om vi försöker dela in dem efter grupperna: offer, förövare, åskådare eller hjälpare? Vem är vem? Varför? Hur tror du/ni att de ser på varandra? Alltså hur ser offret på åskådaren, etc.

Rasbiologi och rashygien

Utställningen innehåller en del originaltexter gällande hur man i Sverige såg på olika människor beroende på ras och ursprung. Sverige var först i världen med att upprätta ett rasbiologiskt institut i Uppsala. Utställningen innehåller flera porträttbilder av människor som sorterats in i olika fack beroende på anlag och ras. Liksom dokument gällande de tvångssteriliseringar som genomfördes i Sverige fram till 1975 för att förbättra folkhälsan och styra människors möjlighet att skaffa barn. Dessa bilder varvas med bilder från Tyskland. Ett urval av bilder och texter från utställningen finns under rubriken "lärmaterial" på webben.

Frågor:

- Kan man se på en person att den är en "samhällsnyttig" människa?
- Vad är en "samhällsnyttig" människa?
- Tror du du/ni att de läkare som genomförde dessa operationer var onda?
- Den absoluta majoriteten av dem som steriliserades var kvinnor? Hur kan det komma sig?

Böcker och censur

Ca 100 år före Förintelsen skrev den tyske författaren och poeten Heinrich Heine (1797 - 1856) följande ord:

"Där man bränner böcker bränner man till slut även människor"

Ingen visste hur rätt han skulle komma att få. Utställningen innehåller bilder på hur nazisterna rensade ut böcker, förbjöd och brände dem, samtidigt som man i Sverige på Nationalmuseum hade en stor utställning med tysk litteratur, till exempel *Mein Kampf*. Utställningen besöktes av flera prominenta människor, däribland kronprinsen.

Fråga:

- Finns det farliga böcker? Och i så fall vilka? Vad ska man göra med dem?

Flyktingar

En del av de människor som flydde nazismen och det tredje riket sökte inresetillstånd till Sverige. Något som få fick, särskilt åren 1938 -1941. Några av dem som nekades fick möjligtvis inresetillstånd till något annat land, men många deporterades till koncentrations- och dödsläger i Europa. Utställningen innehåller bilder och dokument som skildrar situationen för de människor som desperat försökte fly till tryggheten, hur Sveriges invandringspolitik såg ut, och vad som hände med dem som fick avslag på sina ansökningar.

Efter kriget, eller i dess slutskede öppnade Sverige gränserna för en del av dem som överlevt Förintelsen, exempelvis genom de kända vita bussarna, en aktion ledd av greve Folke Bernadotte. De som räddades till Sverige kallades för krigsflyktingar, men var de egentligen flyktingar när kriget var över?

Frågor:

- Vad kan ha hänt med Otto Glass 27 år och Wilhelm Glass 24 år som hösten 1938 fick avslag på sin ansökan om visum till Sverige av det svenska konsulatet i Wien?
- Kan man hävda att Sverige har något ansvar för det som hände dem som inte fick visum? Varför? Varför inte?
- Om man tittar närmare på den korta personbeskrivning som ges till dem som har fått avslag, hur kommer det sig tror du/ni att de var arbetslösa?

Arbete och handel

Vid trappan i utställningen visas ett antal bilder över Sverige, varvat med bilder över det krigshärjade Europa och tvångsarbete som människor tvingades att utföra i olika läger.

Frågor:

- Sverige exporterade material som användes i tyska vapen. Var det okej?
- Spelar det någon roll till vem man exporterar vapen? Och i så fall för vem? Regeringen? De som dödas med vapnen?
- Svenska företag fick i utbyte för vissa varor betalt av Tyskland i guld. Guld som man bland annat tagit från dem som föll offer för nazismen.
- Spelar det någon roll hur man får betalt? Borde de svenska företagen ha frågat varifrån guldet kom?

Vipeholms sjukhus

Vipeholms sjukhus, hem för vad man på 40 och 50 talet kallade "obildbara sinnesslöa" genomförde efter kriget medicinska experiment på de patienter som vistades där. Syftet med experimenten var att undersöka hur karies förstörde tänderna genom att försöka påvisa ett samband mellan karies och kost. Utställningen innehåller bilder och texter som skildrar Vipeholm och experimenten som utfördes där.

Fråga:

- Är det tänkbart att en sådan typ av experiment skulle genomföras i Sverige idag? Varför? Varför inte?

Bildövningsfrågor

- Eleverna kan få till uppgift att själva välja en bild som berör dem och sedan fundera över ett antal frågor i relation till den bild de har valt. Förslag på frågor hittar du nedan:
- Var är bilden tagen? Kan du se om motivet är ute eller inomhus?
- Om det finns människor på bilden, vad är det för slags människor tror du?
- Ser de ut att höra hemma på platsen där de fotograferas?
- Hur ser de ut?
- Hur gamla verkar de vara?
- Kan du avläsa deras kön och sociala klass? Titta t ex på deras kläder och frisyrer, hållning och ansiktsuttryck, placering i bilden och i förhållande till varandra. Är de sinsemellan lika eller olika?
- Om det finns människor på bilden, vilka är de och vilken relation har de till varandra? Vad kan de ha gemensamt?
- Vad lever de för slags liv?
- Är de glada eller ledsna, lyckliga eller olyckliga?
- Vad tror du att de längtar efter?
- Hur har de hamnat framför kameran?
- Vad drömmar de om?
- Vad är de rädda för?
- Hur låter det där?
- Hur luktar/doftar det?
- Hur känns det – är det varmt eller kallt, hårt eller mjukt?
- Om du skulle gå in i bilden och undersöka platsen inifrån - Var skulle du börja? Vart skulle du gå?
- Finns det platser på bilden du skulle undvika?
- Eller några du skulle gilla mer än andra?

- Vad tror du finns i bilden bakom det vi ser (bakom huset, trädet, klippan, eller inuti lådan)?
- Om du kunde gå in i bilden och förändra händelseförloppet där – Vad skulle du göra?
- Kan du se hur fotografen valt avstånd till motivet? Var stod han/hon när bilden togs? Varför gick han/hon inte närmare eller längre bort?
- Hur skulle bilden förändras om du flyttade kameran åt höger eller vänster, uppåt eller nedåt? Vad har fotografen lämnat utanför bilden?
- Vet personerna på bilden om att de blir fotograferade? Poserar de eller bryr de sig inte om kameran?
- Om det var någon av personerna på bilden som höll i kameran, skulle den se annorlunda ut då? På vilket sätt?
- Vad känner du inför bilden?
- Vad är det som väcker just dessa känslor?
- Tycker du om den? Varför eller varför inte?
- Hur tror du att bilden betraktades &/eller användes när den var ny? Fungerar den på samma sätt idag?
- Vad tror du är syftet med bilden?
- Vem tog bilden och varför valde hon/han just detta motiv, med just denna bildvinkel etc.?
- Vad ville fotografen uttrycka med bilden tror du?
- Tycker du att han/hon lyckas med det?
- Tycker du att fotografen ger en rättvis bild av händelsen eller situationen på bilden? Varför, eller varför inte?
- Om du själv kunde fotografera just dessa händelser eller situationer - skulle du göra det annorlunda? Varför, eller varför inte? Hur?
- Är bilden i färg eller svartvitt? Hur påverkar det intrycket?

- Välj en person på bilden och skriv honom/henne ett liv. Vad borde han/hon ha gjort istället för att figurera i det här sammanhanget? Vad levde han/hon för liv fram till det här fotoögonblicket? Hur såg hans/hennes liv ut ett år innan den här bilden togs? Ett år efter?
- Fundera på hur bilden skulle se ut om den var tagen nu. Skulle den se annorlunda ut och i så fall på vilket sätt? (kläder, frisyren, föremål etc.)
- Fundera på hur bilden påverkas av utställningens sammanhang. Hur skulle du tolka den om den befriades från de andra bilderna här?
- Tror du att du uppfattar bilderna annorlunda just för att du möter dem i en utställning? Hur skulle du reagera på samma bilder om de fanns t ex på reklamplats i tunnelbanan, på ett vykort eller i någon tidning du brukar läsa?
- Tänk dig vilken musik som skulle passa att illustrera bilden. Förklara hur du tänkte när du valde. Eller gör ett eget soundtrack till utställningen som helhet.